

Budapest városszerkezetének átalakulási tendenciái

BERÉNYI ISTVÁN

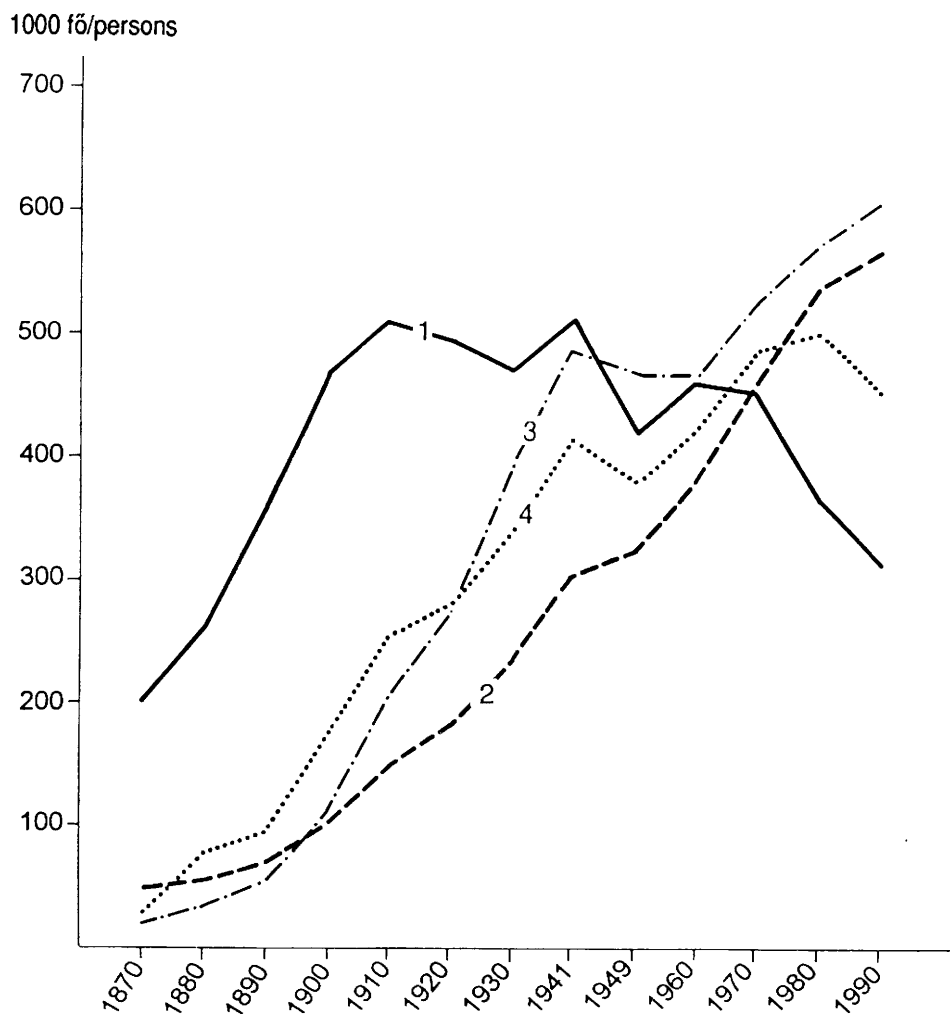
Budapest 1873. évi létrejötte (három középkori város: Buda, Óbuda és Pest egyesítése) után Európa leggyorsabban fejlődő nagy városa lett, mivel Budapest az Osztrák–Magyar Monarchián belül a Kárpát-medence régiójának gazdasági szervezőközpontjává vált. A Kelet- és Délkelet-Európából Ny-ra irányuló szárazföldi útvonalak, valamint a Baltikum és a Balkán, ill. Észak-Itália közötti forgalom növekedése, különösen pedig a vasúthálózat gyors és centrális kiépítése erősítette Budapest regionális centrum jellegét.

A kapitalizáció először a város élelmiszer- és textiliparát, majd gépgyártását lendítette fel, de a városfejlődés egyik legfontosabb tényezőjévé a nagy- és kiskereskedelem, a pénzpiac és a kulturális szféra vált. Ezzel Budapest a Monarchia K-i régiójának legfontosabb központja lett, s így Bécs, Prága és Budapest mint központok a Monarchiát három olyan regionális egységre tagolták, amelyek meglehetősen különböző fejlettségűek és erősen lokális gazdasági szerveződéssel strukturáltak voltak, és amelyeknek a háttérben már a különböző törekvésű nemzetállami érdekek álltak.

A Monarchia szétesésével, s a királyi Magyarország területi felosztásával Budapest elveszítette makroregionális gazdasági–szervezőközponti szerepét a Kárpát-régióban, interregionális kapcsolatai beszűkültek, s ezzel vált ténylegesen az ország fővárosává. Bécs más léptékben ugyan, de folyamatában hasonló funkcionális beszűkülést, a birodalmi–igazgatási szerepkör elvesztését élte át az első világháború után. Ezzel mindkét város relatíve „túldimenzionálttá” vált az új nemzeti állam területén. Budapest az ország népességének 17,3%-át, Bécs 23,5%-át koncentrált még 1949-ben is. Ez a népességkoncentráció a második világháború után Bécs esetében mérséklődött, Budapesten azonban tovább fokozódott (20,4%, 1990).

Budapest népességváltozásának 120 éve (*1. ábra*) a városszerkezet átalakulásának négy jól elhatárolható funkcionális övezetét jelöli ki (*2. ábra*), mely övezetek az 1970–1990 közötti időszakban jelentős változáson mentek át a várostervezés hatására. Ezért az 1989-ben bekövetkezett politikai változás – s ennek hatására a piactudással összefüggő funkciók gyors megjelenése, a városi önkormányzati rendszer kiépülése, amellyel a lokális érdekek erősen előtérbe kerültek – új helyzetet teremtett a városfejlesztés számára. Budapest elfogadás előtt álló, új városrendezési terve már messzemenően igyekszik figyelembe venni azokat az új folyamatokat, amelyek a város funkcionális rendszerének átalakulását előidéztek, ill. felgyorsítják.

Az alábbiakban Budapest népességfejlődésének területi különbségei alapján lehatárolt városövezetek funkcionális rendszerét mutatjuk be és utalunk azokra az új fejlődési és fejlesztési irányokra, lehetőségekre, amelyek 1989 után a hazai és nemzetközi tökékoncentrációval kialakultak.

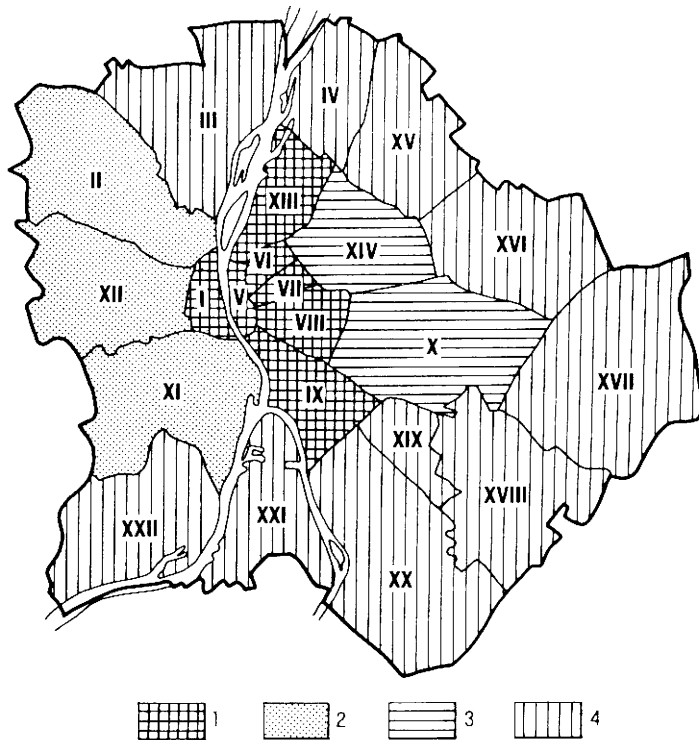

1. ábra. Budapesti városövezetek a népességszám-változás alapján, 1870–1990. – 1 = városmag; 2 = budai övezet; 3 = Pest középső övezete; 4 = Pest külső övezete

Urban belts of Budapest founded on population changes between 1870 and 1990. – 1 = city core; 2 = Buda residential belt; 3 = intermediate belt in Pest; 4 = outer belt of Pest

Budapest történeti városrészei

A népességszám alakulásának vizsgált időszaka (1870–1990) alapján történeti városrészeknek tekinthetjük az I., V., VI., VII., VIII. és a IX. kerület belső területét. E városövezet népességszáma a két világháború között érte el a maximumot, ezt követően

2. ábra. A városövezetek területi elhelyezkedése. – A jelmagyarázatot l. az 1. ábránál!

Spatial structure of urban belts in Budapest. – For explanation see Fig. 1.

az állandó lakosok száma folyamatosan csökkent. E népességszám csökkenést azonban nem a nyugat-európai nagyvárosok city-képződésére jellemző funkcióváltás idézte elő, hanem a világháborúnak, ill. az azt követő politikai kényszerpályának a kerületekben is „lecsapódó” hatásai (deportálás, háború miatti költözés, az 1945 utáni emigrálás, kitelepítés, államosítás stb.). Talán csak az I. (Buda) és az V. (Pest középkori városrésze) kerület mutatta a city-képződésnek azokat a sajátosságait már a századfordulótól, amelyek a nyugat-európai milliós lélekszámú nagyvárosokban általánosak voltak.

Az általunk történeti városrésznak nevezett övezet tehát sem a lokális társadalmak átalakulása, sem a funkcionális struktúra tekintetében nem egységes. Ugyanakkor általános jellemzője, hogy a népességszám közel fél évszázada csökken, a beépítettség lényegesen nem változott, a városkép megőrizte az építési idejének alapvető karakterét, miközben fokozatos és folyamatos funkcióváltásnak vagyunk tanúi.

Budapest történeti városmagjának átalakulása – s ezzel összefüggésben a city-képződés – alapvetően abban különbözik – közép-európai nagyvárosi példánál maradva – Bécs vagy München városmagjának átalakulásától, hogy Budapest tényleges és jelentős középkori városa (Buda) topográfiai izoláltsága miatt (ti. Duna-teraszra épült és a Duna elválasztja a modernizálódó várostesttől) nem újult meg és nem épült be úgy a modern nagyvárosi szerkezetbe, mint a Burgviertel Bécs, ill. a Residenzstadt München esetében.

A fentiekből következik, hogy az ún. Altstadt Budapest esetében térben nem zárt, egységes szerkezet, mert a tér eltérő topográfiai adottságai, beépítési lehetőségei miatt funkcionálisan is különböző irányba fejlődtek az egyes városrészek a kapitalizációval felgyorsuló városfejlődés során. A történeti városszerkezetnek ezek az eltérő adottságú funkcionális egységei nagyon különböző fejlesztési lehetőséget kínálnak a mai átalakuló gazdasági-társadalmi struktúrában is.

A Várnegyed

A Várnegyed, amely az I. kerületnek csupán egy része, önmagában is kettős szerkezetű és funkciójú városrésze: a tulajdonképpeni királyi vár, az egykori kormányzati rezidencia együttesét és a középkori polgárvárost jelenti. A második világháborúban tönkrement királyi várnegyed a részleges helyreállítással kulturális funkciót kapott, ami ugyan illő és esztétikus, de a forgalmi elzártság miatt mégsem a legszerencsésebb megoldás. Ennél jobb volt a korábbi kormányzati rezidenciális funkció, mint ahogy ez Bécs vagy Prága esetében megmaradt.

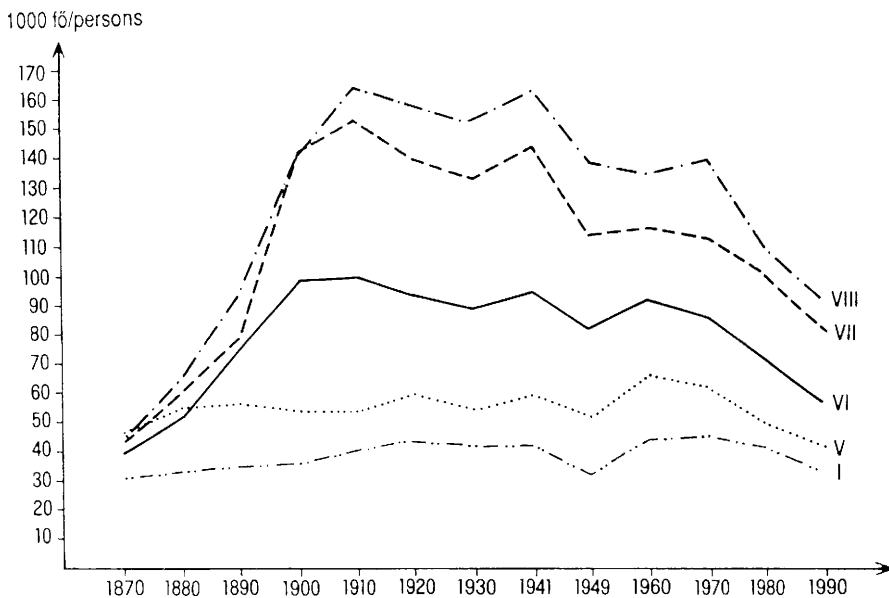
A Vár polgárvárosi negyede részben megtartotta lakófunkcióját, bár már a két világháború között is voltak itt közintézmények. Ezek száma a második világháborút követő rekonstrukció után tovább nőtt, s így a lakásállomány – és ezzel összefüggésben a lakosság szám – tovább csökkent. A várbeli rekonstrukciót követően – különösen az 1970-es évektől – fokozatosan erősödött a várnegyed idegenforgalma. Ennek következtében a polgárváros idegenforgalommal összefüggő beruházásai nőttek meg (hotel, vendéglők, üzletek stb.), ami a várnegyed megújulását erősítette.

A várnegyed egésze nem csak a fővárosnak, hanem az országnak is egyik legjelentősebb műemléki együttese. A negyed a világörökségnek is része, ezért nehezen képzelhető el olyan átépítés, beépítés vagy funkcióváltás, amely e karaktert veszélyeztetné. Megítélésünk szerint mindez nem csökkenti, hanem emeli e városrész presztizsét, ezért az ingatlanárak (lakás, épület) további emelkedésével kell számolni.

A várnegyedet körülölelő budai városrészek az elmúlt száz év alatt fokozatosan átépültek, ami inkább a lakófunkciót erősítette, mint a city-típusú fejlődést.

A budapesti city

Alapvetően más átalakuláson ment át a történeti városrész pesti oldala, a középkori Pest város területe, a tulajdonképpeni „budapesti city”. Az eklektika és a szecesszió évtizedeiben átépített és beépített középkori településből formálódott ki az európai léptékű nagyváros. Pest történeti városrésze kb. a Városliget–Népliget és a Duna között az I. világháborúig kiépült várostest, amelynek külső sávja már csak a főbb útvonalak mentén igazán nagyvárosi jellegű beépítésű, mert a két világháború közötti városnövekedés a városszerkezet horizontális terjeszkedését és nem a vertikális beépítés erősödését eredményezte.

3. ábra. A történeti városrészekhez tartozó kerületek népességszám-változása, 1870–1990. – I, V, VI, VII, VIII = kerületszámok

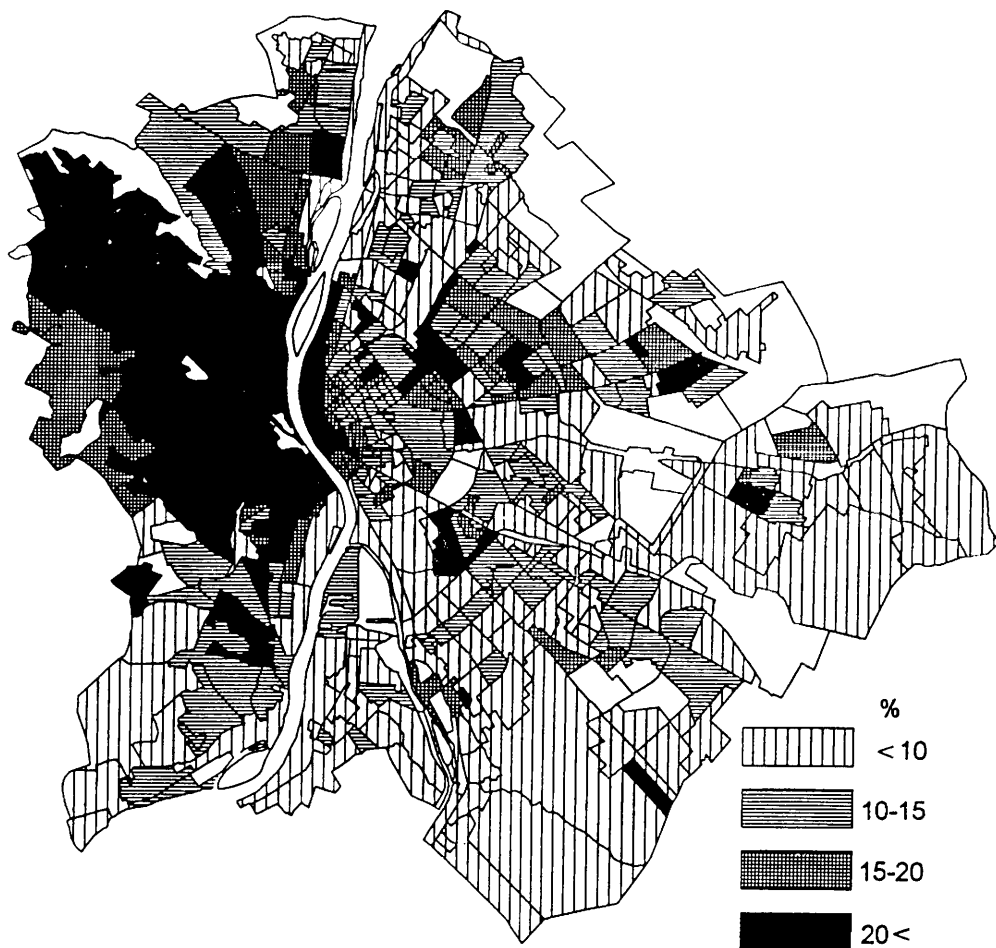
Population changes in the districts of historic urban structures, 1870–1990. – I, V, VI, VII, VIII = district numbers

Pest történeti városrészén belül a lakónépesség számának 1870–1990 közötti változása (3. ábra) és a funkciók koncentrációja alapján három övezet határolható el, amelyek ugyan nem tiszta funkciójú területek, de a funkciók sajátos kombinációja, ill. egy-egy funkció dominanciája miatt mégis sajátos karakterűek:

a) Az V. kerület É-i részén alakult ki a főváros hivatali negyede, ahol elsősorban országos közintézmények épültek ki 1880–1910 között. Ez a típusú funkció koncentráció a II. világháború után tovább erősödött, mivel a várnegyed kormányzati épületegyüttesének pusztulásával e funkció is ebbe a városrészbe költözött. Ezzel e városrészben tovább erősödött az intellektuális munkahelyek száma és csökkent a lakásfunkció jelentősége. E folyamat nehezen lesz megállítható, annak ellenére, hogy törvény tiltja a lakások más célú igénybe vételét, de nem zárja ki a nem lakás céljára történő bérbeadást (pl. iroda), ezért 1989 után a magáncégek számának robbanásszerű megnövekedésével megnőtt a lakásokban berendezett cégirodák száma.

A hivatali negyedben dolgozók nagyobb hányada más városrészben – az intellektuális középréteg főként a budai városrészben (4. ábra) –, zöldövezetben lakik, ezért a napi „ingázás”, a budai és a hivatali negyed közötti forgalom rendkívül erős, ami a Duna-hidak állandó zsúfoltságát eredményezi annak ellenére, hogy a két városrészt földalatti is összeköti.

A hivatali negyed fejlesztésében három irány nyilvánvalónak tűnik: a lakásfelújításnak, bizonyos „luxusszanálásnak” olyan formáját kell kidolgozni, hogy az itt dolgozó társadalmi csoport igényének megfelelő lakástulajdonhoz jusson, amivel az említett napi ingázás csökkenthető és a belső városi forgalom mérsékelhető. Emellett elkerülhetetlen

4. ábra. A felsőfokú végzettségűek aránya a városrészekben, 1990. (Szerk.: R: WIEßNER-KOVÁCS Z. 1992.)
 Proportion of population with high grade qualification in urban belts, 1990. (Eds. by WIEßNER, R. and KOVÁCS, Z. 1992.)

lesz a mélygarázsok építése, amelyre módot ad a kihasználatlan pinceterület. Ezenkívül feltételezhető, hogy a kereskedelem és vendéglátás is fokozatosan igazodik a speciális társadalmi igényekhez és napi forgalomhoz. A munkahelyek minősége, a rendelkezésre álló lakásállomány, az itt élő népesség, a forgalom és az ellátás-szolgáltatás között ma erős diszharmonia van e városrészen belül, amelynek feloldását elő kell segíteni.

b) *Pest üzleti negyede* az V. kerület D-i része, amely az 1870-es évektől fokozatosan épült át, kereskedelmi funkciója folyamatosan megújult és bővült más funkciók rovására. A város kereskedelmi funkciója azonban nem koncentrálódik a „klasszikus” értelemben vett Belvárosra, hanem kiterjed a sugár- és körutakra, amelyek a történelmi városmagból indulnak, ill. azt keretezik (Kis- és Nagykörút).

Az üzleti negyed kereskedelmi–pénzügyi jelentősége a II. világháború végéig változatlan maradt, bár e funkció társadalmi bázisát, a zsidó kis- és nagypolgárságot ért szankciók, majd üldözés komoly mértékben meggyengítette, szétzilálta. A city élete ezért 1945–1949 között még újraéledt ugyan, de háború előtti presztízst már visszanyerni nem tudta. E városrész válságát azután teljessé tette a nagy- és kiskereskedelem, a bankok államosítása, a gazdaság piaci viszonyainak megszűnése. A pesti polgárság ezzel végleg kiszorult a gazdasági életből és annak döntés nélküli alkalmazottjává degradálódott. A nagypolgárság részbeni kitelepítésével, az üzletek egy részének bezárásával és átalakításával, a szórakozóhelyek számának csökkenésével a city-képződés nem csak leállt, hanem határozottan visszaesett.

Az 1968-as reformtörekvéseket követően, különösen az 1970-es évek közepétől, ha visszaesésekkel is, de folyamatossá vált a magánkezdeményezésre, részben a magántulajdonra épülő kiskereskedelmi és szolgáltató tevékenység. Az 1980-as évektől pedig a tervgazdaság mind több területen igyekezett magába építeni a piaci mechanizmus elemeit, ami elsősorban a kereskedelem és szolgáltatás területén jelentkezett. Ennek hátterében a differenciált társadalmi igények megjelenése volt, amelyet már csak piacérzékeny vállalkozásokkal lehetett kielégíteni.

A magánvállalkozások tömeges megjelenése a Belvárosban konfliktust idézett elő az épülethasznosítással összefüggésben. Az államosított üzletek visszaadásával ugyanis nem lehetett precedenst teremteni, ezért a közigazgatás arra kényszerült, hogy engedélyt adjon üzletek, elárusító helyek létesítésére a kapualjakban, lépcsőházakban, földszinti raktárhelyiségekben, pincékben. Az 1980-as évek közepén a legfrekvenciáltabb utcák épületeinek első emeleti lakásait kezdték elfoglalni az üzletek. Így az üzleti negyedben egy furcsa „kettős struktúra” alakult ki a 90-es évek elejére a kereskedelmi egységek térbeli rendjében a tulajdonviszonyok szempontjából. Az utcafronton az egykor államosított üzletek, az előprivatizáció során esetenként már külföldi tulajdonba juttatott üzletek maradtak, míg az új vállalkozói csoport üzletei az épülettömbök belső udvaraiba, ill. a mellékutakba szorultak.

Ezzel párhuzamosan a kereskedelmi funkció horizontális terjeszkedése is megkezdődött, átlépte a Kiskörút vonalát, a „klasszikus” belváros határát és megkezdődött a VII. kerület háború alatt tönkrement vagy utána kisajátított elavult üzleteinek felújítása. Ez egybeesett a kerületben megkezdett városrekonstrukcióval, ami persze a tőkehiányos időszakban csak lassan és nehézkesen halad.

Az 1989. évi politikai változással megindult tőkebeáramlás a city egyértelmű fejlődését indította el; a kereskedelmi hálózat gyorsan megújul, a világháború óta beépítetlen telkeket hotelek, kereskedőházak és irodaházak foglalják el. Valószínűsíthető, hogy a Belvárosban további funkcióváltás megy végbe – elsősorban a lakófunkció rovására – és a city horizontális terjeszkedésével kell számolni (részben D-i irányba és az említett VII. kerület rekonstrukciójával összefüggésben).

A belső lakóövezet

Pest történeti városrészének fenti két funkcionális negyedéhez – mintegy a Kiskörúthoz „tapadva” – kapcsolódik a belső lakóövezet, amelynek része az említett VII. kerület is. Az övezet a városépítés 1870–1910 közötti periódusában épült ki. Ez a két

körút (Kis- és Nagykörút) közötti városrész sem tiszta lakófunkciójú terület, egyrészt intézmények (színházak, iskolák, irodák stb.) találhatóak itt, másrészt a lakóházak földszintjét üzletek foglalják el. (Ennek ellenére a főváros legsűrűbben lakott területe.)

A belső lakóövezeten belül a VII. kerületet érintette a leg súlyosabban a lakosság egy részének deportálása, de a teljes városrész társadalmát sújtotta a háború utáni kivándorlás, a polgárság egy részének kitelepítése, az 1956 utáni emigráció stb. Mindez egészében a történelmileg kialakult városi polgári társadalom teljes szétesését eredményezte. A lakások államosításával, a háború utáni önkényes lakásfoglalással a városi szegénység és a munkát kereső falusi lumpenség áramlott a lakóövezetbe, különösen a VII. kerületbe. E folyamatok összességében a belső lakóöv lakásállományának leromlását, egyes esetekben teljes lakótömbök lepusztulását eredményezték.

A belső lakóövezet leromláshoz az is hozzájárult, hogy az 1960–1980 közötti városfejlesztés csak a lakótelep-típusú lakásépítést finanszírozta és támogatta, s e programok a város vegyesövezetét vagy a város periferiáit érintették. Ugyanakkor dicsérendő, hogy e programokat nem a történeti városrész „felújítására”, „modernizálására” használták fel (mint azt néhány szocialista ország városépítészete tette) s ezzel megmenekült Budapest történeti városképe. Az viszont kétségtelenül negatív következmény, hogy a családok szétválásával a fiatal generáció költözik át az új lakótelepekre, s ezzel felgyorsul a Belváros, ill. a belső lakóövezet társadalmának előregedése. Így olyan előregedő és gyenge jövedelmű társadalmi csoport marad vissza a történeti városrészben, amely önerővel nem képes részt vállalni a politikai változás utáni lakásprivatizációban és a lakásállomány felújításában.

Pest történeti városrészének a Kis- és Nagykörút közötti övezete megítélésünk szerint a jövőben egyre szervezettebben kapcsolódik a városmaghoz, s a városrészben a city-funkciók megjelenésével kell számolni. Ez elkerülhetetlennek látszik, mert a forgalmi szempontból zárt budai oldal irányába az üzleti negyed nem tud terjeszkedni. A városmagot É-i irányban a hivatali negyed zárja le, tehát marad a K–DK–D-i irány, mely megfelelő városrekonstrukció esetén fogadni is képes a city-funkciókat anélkül, hogy a lakásszámot lényegesen csökkenteni kellene, s a népesség további kiköltözésével kellene számolni. Ez viszont feltételezi, hogy a city-funkciók kiépülésével párhuzamosan átfogó lakás-, ill. városrekonstrukciót hajtanak végre.

A budai lakóövezet

Az általunk történeti városrészként lehatárolt területet két egymástól nagyon eltérő funkciójú övezet fogja körbe, a Duna jobb partján a budai lakóövezet és a bal parton a pesti vegyes funkciójú övezet.

A budai lakóövezet három főbb típusát lehet elhatárolni:

a) Buda villanegyede, a zöldövezeti lakófunkciójú terület legsajátosabb településrésze, amelynek kialakulása a városeyesítéssel, Buda és Pest közötti hidak építésével függ össze. A Budai-hegység Dunát elérő dombjai (Gellérthegy, Rózsadomb) még a városeyesítés idején is elsősorban a városi polgárság kiránduló helyei voltak, kertekkel, hétvégi házakkal hasznosítva. A városfejlődés gyors, 19. sz. végi periódusában – de még inkább a századforduló után – vált a Gellérthegy és a Rózsadomb a városi nagypolgárság és az arisztokrácia zöldövezeti lakóterületévé.

Ezzel párhuzamosan a városi közép- és kispolgárság kirándulóhelyei egyre jobban kitolódtak a Budaihegyek és völgyek irányába (Svábhegy, Hűvösvölgy, Zugliget stb.). A két világháború között az új területeken is nyaralók épültek, amelyek egyre szélesebben fogták át a budai villanegyedet. A második világháború alatt sok pesti család a városkörnyéki nyaralókban talált menedéket és ha belvárosi lakása elpusztult, az üdülő vált állandó lakássá. Ilyen módon vált lakóterületté Római-fürdő és a Római-part környéke, amely eredetileg a városi polgárság kedvelt hétvégi üdülőterülete volt.

Az 1960-as évektől a belső lakóövezet lakásállományának romlásával egyre többen – elsősorban tehetősebbek – építettek családházat vagy vettek részt szervezett társasház-építésben a budai zöldövezetben. A budai oldal beépítése nem csak horizontálisan történt, hanem vertikálisan is, azaz emeletes társasházakat emeltek és telekaprózódás révén a beépítési sűrűség is fokozódott.

b) A budai lakóövezet másik típusát a történelmileg kialakult rác települések alkotják, melyek közül az egykor önálló városi jogállású Óbuda a legnagyobb, de ma már hasonló lakófunkciót tölt be D-en Budafok vagy Budatétény. E települések egykor önálló gazdasági ágazatokkal (mezőgazdaság, ipar, kézművesség stb.) rendelkeztek, de mára alig maradt valami a korábbi lokális foglalkoztatásból. Különösen Óbuda épült át teljesen, az eredeti településszerkezet valójában eltűnt és a városka nagy lakóteleppé változott. A tervezett „alközpont” funkcionális értelemben csak részben épült ki.

A kisebb, ugyancsak lakófunkciójú települések (pl. Csillaghegy, Budafok, Nagytétény) belső szerkezete alig változott, a beépítés itt is fokozódott, kisebb lakótelepek is épültek, de a népességnövekedés, a betelepülés nem vált olyan méretűvé, mint Óbudán.

c) Az 1960–1980 közötti nagyarányú lakásépítés hozta létre a budai lakóövezet külső peremének lakótelepeit (É-on Békásmegyér, D-en és DNy-on Kelenföld, Lágymányos és Gazdagrét). A budai lakótelepek felépítésével megnőtt a lakó- és munkahely közötti távolság, mivel az új munkahelyet teremtő ipari beruházások a pesti oldalon valósultak meg. Mindez tovább növelte a városon belüli ingázást, s terhelte elsősorban a tömegközlekedési eszközöket. A budai oldal nagy lakótelepei csupán felszíni közlekedéssel (elővárosi vasút, villamos, autóbusz) érhetők el, tehát a napi forgalom elsősorban a dunai hidakon áramlik át a pesti oldalra.

Ma már nyilvánvaló, hogy a budai oldal lakófunkciója túldimenzionált, amin rövid távon alig lehet segíteni. A külső autópálya-gyűrű megépítése tudná tehermentesíteni a belső Duna-hidakat és az úthálózatot, mert ezen elérhetőek lennének Pest külső ipari munkahelyei, ill. vegyes funkciójú övezete.

A pesti vegyes funkciójú övezet

Pest vegyes funkciójú övezetéhez a XIII. kerület (Angyalföld)–X. kerület (Kőbánya)–IX. kerület (Ferencváros) sávjában lévő egykori elővárosok összeépült rendszere tartozik. E zónát a külső körút (Róbert K.–Hungária–Könyves K.) kapcsolja a történeti város pereméhez. A 19. sz. második felében gyorsan kapitalizálódó nagyváros perifériájára települt az ipar: a dél-pesti területekre az élelmiszeripar, az észak-pesti területekre a gépgyártás, az észak-pesti elővárosokba (Angyalföld) az élelmiszeripar, majd a gépgyártás; a két világháború között pedig a nehézipar is megerősödött a Csepel-sziget É-i részén (XXI. kerület). Valójában ennek az övezetnek volt a folytatása Dél-Budán Kelenföld és

Albertfalva ipari területe, Óbuda textilipara és hajógyártása, mely ipari funkciók a második világháború után elveszítették jelentőségüket, s az ipari telephelyeket fokozatosan lakótelepek váltották fel.

A pesti oldal vegyes funkciójú övezete abból adódik, hogy az ipartelepek kiépítésével, bővülésével nem szorultak ki az övezetből az egykori elővárosi lakott településrészek (Angyalföld, Zugló, Kőbánya stb.), hanem részben az ipari munkásság lakóterületeivé váltak. Az ipari üzemek és a város már a két világháború között is lakásépítési akciókkal igyekezett a munkavállalókat helyben letelepíteni. A második világháború után a központilag támogatott iparfejlesztés ráirányította a figyelmet a „munkáskerületek” korszerűsítésére, s politikai kérdéssé vált a „munkáslakás-építés”. Így a lakásépítkezés már az 1950-es években elkezdődött ebben az övezetben, s ma a lakótelep építés legkülönbözőbb típusai vannak jelen ezekben a kerületekben.

Az 1970-es évek elejére nyilvánvalóvá vált, hogy e zóna az iparfejlesztést, az új ipari telephelyek kiépítését és a további tömeges lakásépítést sem tudja fogadni. Ezért a városfejlesztés figyelme – a további lakásépítés szempontjából megfelelő hely keresése során – a második világháború után a fővároshoz csatolt külső kerületek felé fordult.

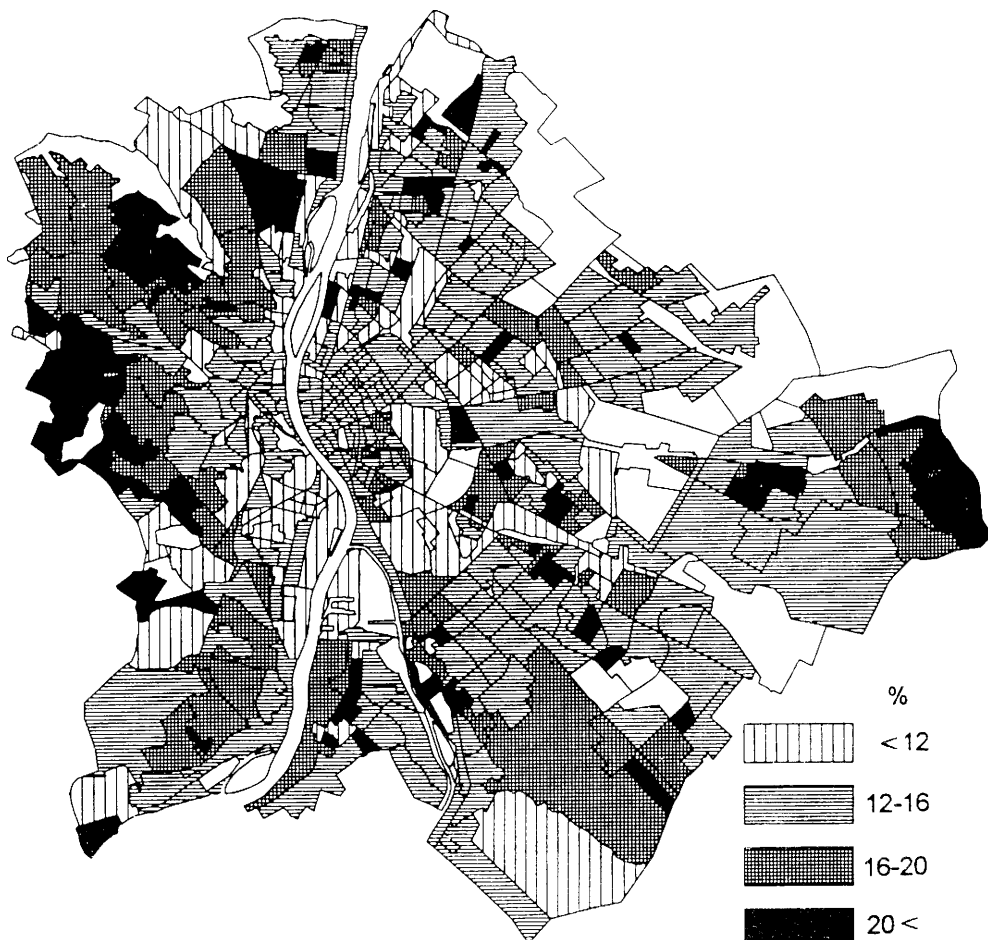
Pest vegyes funkciójú övezetében mind sürgetőbbé vált a városi alapfunkciók kiépítése, mert megkezdődött a városi alközpontok kiépítése a városmagból kivezető sugárutak és a külső körutak metszéspontjában, amelyek a tömegközlekedési eszközök csomópontjaivá is váltak. Az 1980-as évek közepétől, de különösen az 1989. évi fordulat után jellegzetesen városi intézmények is megjelentek a külső körutakon és az említett alközpontokban (pl. bankok, biztosító társaságok, külkereskedelmi cégek, áruházak stb.). Ezzel megkezdődött a vegyes övezet integrálódása a városszerkezetbe, amit a kedvező forgalmi helyzet (a felszíni közlekedés mellett földalatti vasút is üzemel) csak gyorsít.

Városfejlesztési szempontból a főváros e vegyesfunkciójú övezete a leginkább tökeigényes, mert itt a városi alpinfrastruktúra is hiányos vagy kis kapacitású, elengedhetetlen a környezetkímélő szelektív iparfejlesztés, a kisvárosi, helyenként falusias jellegű lakásállomány felújítása és a városi funkciók alközpontokban történő kiépítése. Mindennek működtetése olyan korszerű közlekedési rendszert tételez fel, amely nem csak az övezeten belüli térkapcsolatokat gyorsítja fel, hanem képes a külső lakóöv és a Belváros kapcsolatának lebonyolítására is. Az övezet nagy előnye, hogy a beépítést különösebben szigorú építészeti előírások nem korlátozzák.

Pest külső övezete

Pest külső övezetét jelentő kerületeket (XV.–XXI. kerületek) csak 1950-ben csatolták a fővároshoz. E kerületekben főleg a fővárosi iparban foglalkoztatott ingázó munkások laktak, akik többsége a két világháború között költözött ezekben a főváros közigazgatási határán kívül levő, falusias jellegű településekre. Ez a kertés, családiházias életmód jobban megfelelt a vidéki bevándorlók igényeinek és lehetőségeinek, mert az ipari munka mellett a kert hasznosításával kiegészítő jövedelemhez is jutottak, vagy hozzájárultak a család eltartásához.

Az 1970-es évekkel induló iparszerű tömeges lakásépítés e falusias települések közötti szabad területeket használta fel és ma egymás mellett találjuk a nagyvárosi lakótelepi beépítést és a falusias családiházias lakóterületeket. Ez a „zöldmezős” lakás-

5. ábra. A gyermekkorú népesség aránya városrészenként, 1990. (Szerk.: R. WIEBNER–KOVÁCS Z. 1992
 Proportion of early aged population in urban belts, 1990. (Eds. by WIEBNER, R. and KOVÁCS, Z. 1992.)

beruházás kétségkívül gyors, hatékony és látványos volt, ám városszerkezeti szempontból azonban olyan negatív következményekkel járt, amelyek javításához évtizedek szükségesek. Néhány közülük:

- A főváros a lakásépítésre felhasználható tőkéjének több mint 80%-át investálta a városperemi lakótelep-építésbe, s ezáltal a Belváros lakásállománya tovább romlott.

- A fiatal generáció kiköltözése a történeti városrészből (5. ábra) általánossá vált, s ezzel felgyorsult a belvárosi társadalom elöregedése. Ennek negatív konzekvenciái a piacgazdaságra való áttérés időszakában éleződtek ki, amikor a city-képződés, a lakásprivatizáció, a városrész rekonstrukció stb. a helyben maradt lakosság ellenállásába ütközik, mivel az nem tud aktív részese lenni a belváros funkcionális megújulásának. Tehát ellentmondás alakult ki a helyi népesség és a megjelenő új funkciót hordozó társadalmi csoportok érdekei között.

– A városperemi gyors, tömeges lakásépítés nem járhatott együtt az alközpontok funkcionális rendszerének kiépítésével, ezért a lakótelepek alvó városrészek maradtak, s az itt élő népesség változatlanul a belső városrészek funkcióit veszi igénybe, ami megnövelte a centrum és a periféria közötti forgalmat.

– Ezzel a forgalomnövekedéssel nem járhatott együtt a városi tömegközlekedési hálózat bővítése sem, kiépítetlen maradt a további körút rendszer, az autópálya-körgyűrű és az ehhez tapadó ellátó–szolgáltató intézményhálózat.

A fenti néhány konfliktus jól érzékelteti, hogy milyen irányú fejlesztésre lesz szükség ahhoz, hogy a városperemi lakótelepek a városszerkezet tényleges funkcionális részeivé váljanak.

A városszerkezet funkcionális átalakulásának vázolt főbb irányai pedig azt jelzik, hogy milyen méretű és irányú beruházásokra lesz szükség ahhoz, hogy Budapest az ezredfordulót követő évtizedekben megfeleljen a Kárpát-régióbeli metropolisz-szerepkörének.

IRODALOM

- BERÉNYI, I. 1986. Conflicts in land-use in Suburbia: The example of Budapest. – In: HEINRITZ, G.–LICHTENBERGER, E. (Ed.): *The take-off of Suburbia* – Steiner Vlg. Stuttgart. pp. 125–133.
- BERÉNYI, I. 1992. Die Veränderungen der funktionellen Struktur von Budapest im Spiegel der wirtschaftlich–gesellschaftlich–politischen Umgestaltung in den 1980-er Jahren. – In: *Zur ökonomischen und ökologischen Problematik der Städte Ostmitteleuropas nach der politischen Wende*. Graz, pp. 76–82.
- BERÉNYI, I. 1994. Transformation of the Urban Structure of Budapest. – *GeoJournal* 32. 4. pp. 1–12.
- BERNÁT T.–BORA GY.–FODOR L. 1972. Budapest társadalmának és gazdaságának száz éve, 1872–1972. – *Közgazdasági és Jogi könyvkiadó, Budapest* 460 p.
- CSANÁDI G.–LADÁNYI I. Budapest térbeni–társadalmi szerkezetének változásai. – *Akadémiai Kiadó, Budapest* 286 p.
- CSÉFALVAY, Z.–ROHN, W. 1992. Die Transition des ungarischen und Budapester Wohnungsmarktes. – *ISR-Forschungsberichte, H. 6. Wien*. 47 p.
- ENYEDI, GY.–SZIRMAI, V. 1992. Budapest. A Central European Capital. – *Belhaven Press London*, 212 p.
- GEREVICH L.–KOSÁRY D. (szerk.) 1973. Budapest története I–II. – *Budapest Főváros Tanácsa, Budapest*, 864 p.
- HALTENBERGER M. 1942. Budapest városföldrajza. – *Stephaneum, Budapest*, 312 p.
- IVÁN, L. 1994. Spatial Structure and Inherency of the Central System of the Budapest Agglomeration. – *GeoJournal* 32. 4. pp. 86–94.
- KONRÁD GY.–SZELÉNYI I. 1971. A késleltetett városfejlődés társadalmi konfliktusai. – *Valóság, 12.* pp. 19–35.
- KOVÁCS, Z. 1990. Rich and Poor in the Budapest Housing Market. – In: HANN, C. M. (ed.): *Market Economy and Civil Society in Hungary*, Frank Cass London, pp. 110–124.
- KOVÁCS Z. 1992. A budapesti bérlakásszektor. – *Tér és Társadalom* 6. 3–4. Pécs, pp. 55–73.
- KOVÁCS, Z. 1993. Der Aufschwung der Innenstädte: Das Beispiel Budapest. – In: ERNST, R. W.–BORST, R.–KRÄTKE, S.–NEST, G. (Hrsg.): *Arbeiten und Wohnen in städtischen Quartieren*. Birkhäuser Vlg. Basel, pp. 328–343.
- PREISICH G. 1973. Budapest jövője. – *Műszaki Könyvkiadó, Budapest*.
- PROBÁLD, F. 1974. A Study of Residential Segregation in Budapest. – *Annales, Budapest*, 64 p.

CHANGE TENDENCIES IN THE REGIONAL STRUCTURE OF BUDAPEST

by *I. Berényi*

S u m m a r y

Budapest used to be one of the fastest developing cities of Europe at the turn of the century. By 1910 its population had numbered 1 million compared to 400 thousand in 1880. The population growth went on after World War II and the number of its inhabitants exceeded 2 millions in 1970. The population growth had been accompanied with a constant, horizontal spreading of the urban structure. This process was intensified by the mass construction of the vast, state housing estates on the outskirts of the town between 1970 and 1985.

The major social conflicts of the Budapest urban development are introduced in simplified urban belts outlined by the specific features and regional processes of the population growth or changes.

The historic urban quarters include the districts basically preserving their mediaeval structure (District 1, the Castle District), or having been built up during the great scale urban development project of the 19th century (Districts 5 – 9). The most rapidly developing green belt residential quarter can be found in Buda, on the right bank of the Danube. Almost half of the 200 000 people, having left the City between 1970 and 1990, and chose this green belt. The belt of mixed functions (industrial and residential) in Pest is adjacent to the historic urban quarters and was built up at the time of the industrialisation at the turn of the century. The cores of the outer residential belt of Pest are those former satellite towns that were populated at the turn of the century and were administratively annexed to Budapest only in 1950 when the industrialisation projects were launched. The mass production of flats favoured these former satellite towns with vast open spaces as the sites of the new housing estates between 1970 and 1990. With the eventual building of the motorway ring around the capital, these urban quarters will be attached more closely to the functional system of the town. According to the new regional development plan of Budapest, the new functional subcentres, the urban gateways will be constructed along the intersection points of the motorway ring and the avenues headed towards the City.

To sum up it may be stated that the consequences of the economic transition after 1989 affected the regional structure of the capital in different ways. The changes, taken place in the social and functional regional structure of Budapest between 1970 and 1990, can be found in the background. The sectorial and group interests concerning the regional development of the town and its parts have also changed. All these provide a good ground and motivation for a sociogeographical analyses of the phenomena.

Translated by L. BASSA